[O řeči]

Ladislav Hejdánek

◆ diktát, česky, vznik: duben 1990

◆ dictate, Czech, origin: duben 1990

[Diktát o řeči]

[strojový, neredigovaný přepis – model Gemini Pro 3 preview]

27. 4. 1990

Jakobson ve své krátké práci o Einsteinovi a vědě o řeči nebo o mluvě říká, že dítě začíná ovládat řeč. Slovo ovládat je zvláštní, beherrscht. Ovládá řeč nejprve pasivně, psychoakusticky, a teprve později také aktivně, artikulatoricky. Tato věc mi připadá nepřiměřená, protože rozdíl mezi pasivním a aktivním ovládáním řeči je vyjádřen takto zcela nepřípadně. Především je otázka, zda můžeme ovládat řeč. Co to je ovládání řeči? Ale to je obecný způsob, jak o tom hovoříme, tak to nemůžeme vytýkat jenom Jakobsonovi. Ale sama ta věc vyžaduje dalšího uvažování a analyzování. Jde o to, zda je možné to, co nazývá Jakobson čistě auditivním, považovat za pasivní. Psychoakustické není a nemůže být pasivní, neboť samo porozumění znamená aktivní pronikání do smyslu slyšeného. Je možno něco slyšet, a pokud nepronikneme ke smyslu, tak to můžeme slyšet špatně. Pokud rozumíme smyslu, můžeme i některé nedostatky, které se objevují na úrovni slyšení, opravit. Takže celek dává jednoznačný smysl.

Na druhé straně, když mluvíme o artikulatorické formě ovládání řeči – a tedy jako aktivní – je to rovněž nepřesné a problematické, protože tam, kde ovládáme způsob artikulace, tam máme nacvičené jisté aktivity, především jazykových orgánů, tedy řečových orgánů, vyjadřovacích orgánů, jako jsou mluvidla.

Dále ovládáme jazykový obzor, který je velmi důležitý pro mluvení, že i když na první pohled se zdá, že tomu nevěnujeme pozornost, je to nesmírně důležitá věc.

A co je nejdůležitější, že když promlouváme – a když tedy artikulujeme to, co máme na mysli, co míníme – tak vždycky se musíme nechat vést jednak jazykem. To není ovládání v tom smyslu, jako by jazyk byl pouhý nástroj, kterým my tady budeme něco dalšího dělat, který máme v ruce jako prostředek k něčemu dalšímu. Jazyk je vždycky už nějaké předříkávání, jak říká Heidegger, a to znamená: vždycky když promlouváme – a tedy také vždycky když artikulujeme – tak musíme zároveň naslouchat. Musíme být otevření vůči tomu, co přichází, nikoliv používat jenom to, co máme. Naslouchat ovšem ne pouze té řeči ani pouze jazyku; musíme naslouchat jazyku jako češtině, musíme naslouchat řeči jakožto logu. Ale navíc musíme naslouchat, musíme být otevření, musíme se nechat vést tím, co přichází jako výzva pravdy. Tohleto všechno ukazuje, že rozdíl mezi oním čistě auditivním, pasivním, psychoakustickým na jedné straně a později u dítěte se vyvíjícím aktivním, artikulatorickým je velmi nepřesný, velmi problematický a je třeba to podrobit kritice.

* * *

28. 4.

Lidské myšlení vždycky do jisté míry odpovídá způsobu prožívání, zažívání světa kolem, to jest osvětí, osvojeného světa. A to znamená v posledu také do jisté míry, i když prostřednictvím onoho prožívání, přímo povahou toho světa. Lidstvo kdysi žilo v daleko užším sepětí s přírodou a toto sepětí znamenalo jednak, že z přírody vyvstávaly především živé bytosti, protože na těch měl člověk eminentní zájem, a proto se i k řadě jiných bytostí choval jako k živým. Považoval za živé daleko víc skutečností, než jsme navyklí dnes my. A za druhé člověk měl tendenci, kterou dneska ještě pozorujeme u malých dětí, oživovat věci kolem sebe, ve svém porozumění chápat je jako živé bytosti obdařené vůlí a schopné způsobit svým jednáním, svým zásahem něco, ať už k dobru nebo ke zlu člověka. To, co se obvykle jmenuje animismem, je jenom jednou stránkou, zvlášť výraznou, fenoménu, který je mnohem obecnější. Postupným vývojem lidstva a zejména vynálezem řeckého

typu pojmového myšlení se člověk zaměřuje stále víc a víc na neživé předměty, na neživé skutečnosti. A paralelně s tím – a to znamená, že ono ovlivňování je oboustranné – se vyvíjí nový způsob života, v němž se člověk od jiných živých bytostí stále více a více odděluje, vyděluje se ze světa živých bytostí, vyděluje se z biosféry a vytváří si domov, který je takřka živých bytostí zbaven. A pokud tam nějaké jsou, tak se je člověk pokouší zlikvidovat, je vyhnat, je nějakým způsobem potlačit; většinou to jsou paraziti a podobně.

Takže člověk má tendenci, zejména v době té takzvané evropské, rozvíjející se evropské civilizace, počínajíc starým Řeckem, se obklopovat stále víc mrtvými předměty, věcmi. Žije uprostřed věcí. Takže jeho myšlení stále více odpovídá těmto věcem, věcným souvislostem, věcným vztahům, předmětným aspektům skutečnosti, a člověk stále více zapomíná, zatlačuje, vytěsňuje ze svého vědomí onen kdysi samozřejmý, a dokonce převládající respekt k živým bytostem.

Sem patří jistě také třeba to, že si člověk uvědomuje, že když se živí těly jiných bytostí, tak že nějakým způsobem musí obětovat, musí vykoupit svou vinu, musí nějakým způsobem naznačit svou závislost, svou odpovědnost, své díky, svou zavázanost božstvu oněch živých bytostí, jimiž se živí. To je dobře známo třeba v tom případě indiánů, kdy si indiánský kmen bere za svého boha nějakou živou bytost, a potom ty příslušné živé bytosti, konkrétní ptáky nebo zvířata a podobně, jsou pro něho tabu, ty nesmí lovit. A tak podobně. Tohle všechno k tomu patří. Dnes dospíváme do situace, kdy musíme tohle všechno revidovat, uvědomit si, že člověk ve skutečnosti nežije uprostřed neživé skutečnosti, neživých předmětů, neživých jsoucen, nýbrž právě uprostřed živých bytostí. A to dokonce tak radikálně, že musí promyslet, že to nejsou jenom živé bytosti, jimiž se živí, na kterých je tím či oním způsobem závislý při obživě nebo jinak při budování svého domova a zvyšování své kulturní úrovně a podobně, ale že vlastně živé bytosti, respektive to, čemu Teilhard říká předživé bytosti, jsou tím základem, bez něhož by svět nebyl světem. Že svět je světem díky tomu, že není pouhou hromadou neživých, mrtvých jsoucen, ale že je jakýmsi organismem, nebo přesně řečeno, že je složitou kontexturou, kde hlavní roli hrají vnitřně integrované celky jakožto pravá jsoucna.

29. 4. 1990